

AGRESJA W CYBERPRZESTRZENI JAKO NOWE RYZYKOWNE ZACHOWANIE MŁODZIEŻY

AGGRESSION IN CYBERSPACE AS A NEW RISKY YOUTH BEHAVIOR

Małgorzata Dubis

Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji w Lublinie

Wydział Pedagogiki i Psychologii

ul. Projektowa 4

20-209Lublin

e-mail: maldu@wp.pl

Abstract: The life of a modern man is strictly related with the more and more frequent and wider use of a variety of technological and technical innovations. The so-called „new media” (computers, internet, mobiles, smart phones, tablets) have deeply affected the present world. Internet is a medium, of which the dynamic development and potential can be used mainly by young people. It is an inseparable part of their social life, everyday activities and entertainment. Phenomenon of the Internet consists in the fact, that from the social point of view, it is currently something more than only the communication technology.

However, apart from the unquestionable advantages of the new technologies, we should also be aware of some serious risks created by them. The most dangerous ones seem to be electronic aggression and cyberbullying - online accusing, harassing, teasing and mocking in order to deliberately harm a person. Both affect and abuse children and teenagers.

This article focuses on engagement of young people in online risky behaviours. Article presents researches that concerns risky behaviours of secondary school students in the cyberspace. It has been limited to situations in which the violators or victims of an activity in cyberspace are secondary school students who participated in the research.

Keywords: risky behaviours, cyberspace, adolescents, aggression in cyberspace, cyberbullying.

Wprowadzenie

Spoleczne skutki dokonującej się rewolucji informatycznej są wielopłaszczyznowe i znajdują odzwierciedlenie w różnych aspektach życia ludzi. Obecność nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych w życiu młodych ludzi jest faktem i będzie miała coraz szerszy zasięg. Intensywny rozwój Internetu i coraz większa jego dostępność dla dzieci i młodzieży skutkuje tym, że młodzi ludzie coraz częściej zaczynają przenosić swoją aktywność ze świata realnego do cyberprzestrzeni. W Internecie młodzież podejmuje wiele aktywności, od naukowej, poznawczej i edukacyjnej po rozrywkową. Dla młodych ludzi z pokolenia "cyfrowych tubylców" [1] czy "pokolenia sieci"

[2], Internet jest nie tylko źródłem informacji, czy centrum rozrywki, ale staje się coraz ważniejszą, a niejednokrotnie główną i autonomiczną przestrzenią społecznego funkcjonowania.

W cyberprzestrzeni podobnie jak w realnym życiu może zaistnieć wiele, albo prawie wszystko – co towarzyszy relacjom międzyludzkim. Będą to więc pozytywne aspekty relacji międzyludzkich, ale też i negatywne związane np. z agresją elektroniczną. Agresja elektroniczna jest poważnym problemem, który dotyka osoby z różnych grup wiekowych. Jednak najbardziej narażone na cyberprzemoc i bezradne w konfrontacji z tym zjawiskiem są dzieci i młodzież. Zatem współczesną areną

zagrożeń dla dzieci i młodzieży jest coraz częściej cyberprzestrzeń.

Należy podkreślić, że zagrożenia, które istniały dotychczas poza sferą Internetu, zaczynają również funkcjonować w jego obrębie. Dziś większość zagrożeń związanych z użytkowaniem Internetu to tak naprawdę stare zagrożenia, które występowały poza przestrzenią internetową, a jedynie dostosowane są do wymogów funkcjonowania w sieci. Wraz ze wzrostem dostępności nowoczesnych technologii zwiększa się też rozmiar niebezpieczeństw internetowych, które mogą mieć negatywny wpływ na prawidłowy rozwój i funkcjonowanie młodych ludzi.

Dlatego ważnym staje się poznanie rozmiarów oraz zrozumienie mechanizmów występowania tego typu zagrożeń dla młodzieży. Ma to duże znaczenie w dla praktyki pedagogicznej, gdyż może służyć przygotowaniu coraz lepszych środków zaradczych oraz umiejętności niezbędnych w radzeniu sobie z występowaniem agresji w cyberprzestrzeni.

Funkcjonowanie młodzieży w cyberprzestrzeni

Cyberprzestrzeń stanowi środowisko funkcjonowania współczesnego społeczeństwa, a w szczególności młodego pokolenia. Jest to obszar otwierający nowe możliwości w zakresie edukacji, komunikacji, rozwijania zainteresowań, spędzania czasu wolnego i wypoczynku. Współcześnie cyberprzestrzeń jest definiowana jako globalną sieć komputerów, połączonych przez globalną infrastrukturę, która ułatwia różne formy interakcji między odległymi aktorami [3]. Jest to więc przestrzeń otwartego komunikowania się za pośrednictwem połączonych komputerów i pamięci informatycznych pracujących na całym świecie. Cyberprzestrzeń jest także określana jako nowego typu przestrzeń społeczna, miejsce gdzie spotykają się internauci.

W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele określeń cyberprzestrzeni. Najczęściej jest ona utożsamiana z takimi pojęciami jak: "świat wirtualny", "wirtualna rzeczywistość", "cyfrowy świat".

Należy jednak zaznaczyć, że cyberprzestrzeń jest przede wszystkim wyobraźnią stworzoną przez umysł ludzi. Jest ona przestrzenią, w której nie obowiązują żadne prawa fizyki i w związku z tym nie można jej zlokalizować. Natomiast rzeczywistość wirtualna oznacza

nierzeczywisty świat, stworzony za pomocą komputera i dodatkowych akcesoriów multimedialnych. Celem rzeczywistości wirtualnej było stworzenie sztucznego środowiska, które w możliwie największym stopniu przypominałoby duplikat prawdziwego świata [4].

Dynamiczny rozwój nowych technologii fascynuje i wciąga nastolatków. Stale rosnąca popularność oraz uniwersalność, nowoczesność i multimedialność to tylko jedne z licznych przymiotów cechujących internetową cyberprzestrzeń. Centralnym składnikiem cyfrowego świata jest Internet, za pomocą którego można połączyć wszystkie komputery i inne urządzenia sterowane procesorami w jedną globalną sieć. Stąd też popularność Internetu ciągle rośnie i jest on dzisiaj nieodzownym elementem naszej rzeczywistości.

Nowszy raport dotyczący stanu Internetu, mobile'a oraz mediów społecznościowych w Polsce i na świecie [5], wskazuje, że na świecie jest ponad trzy miliardy użytkowników Internetu. W Polsce internauci stanowią 67% populacji, z czego 36 % użytkowników korzysta z sieci społecznościowych. Widoczny jest wzrost użytkowników korzystających z Internetu za pomocą urządzeń mobilnych (26%). Warty podkreślenia jest, że w Polsce przypada 1,5 telefonu komórkowego na jednego mieszkańca. Można zatem stwierdzić, że telefon komórkowy stał się nieodłącznym atrybutem współczesnego człowieka. Telefon komórkowy jest wręcz, jak przedstawia to Marshall McLuhan, „nieproszonym gościem, któremu trudno się oprzeć w czasie i przestrzeni” [6]. Dla wielu ludzi posiadanie telefonu komórkowego stwarza poczucie bezpieczeństwa, niezależności czy wolności. Zatem telefon komórkowy stał się nie tylko świadectwem postępu naukowo-technicznego, ale również swoistym znakiem współczesnej cywilizacji.

Nowe technologie są powszechnie dostępne, a ich obecność jest jeszcze większa, w gospodarstwach domowych z dziećmi. Współcześnie prawie każdy ma w domu komputer i dostęp do Internetu. O ile w 2007 r. w Polsce tylko nieco ponad połowa gospodarstw domowych z dziećmi poniżej 16 lat miała dostęp do sieci, o tyle w 2012 odsetek ten przekroczył już 91% , w 2013 - 93,1%, w 2014 - 94% a w 2015 - 95% [7, 8, 9]. Znaczna część z nich ma też ciągły dostęp do sieci na urządzeniach mobilnych.

Młodzi ludzie - szczególnie nastolatki - są grupą wiekową w której zauważa się największe rozpowszechnienie i najdynamiczniejszy wzrost w zakresie korzystania z Internetu. Badania wskazują, że dzieci zaczynają korzystać z Internetu w coraz młodszym wieku – pierwszy kontakt z Internetem na świecie przypada na wiek między 7 a 11 rokiem życia. W Polsce przeciętny wiek inicjacji internetowej w sieci to wiek 9 lat. Najwcześniej logują się po raz pierwszy w Internecie dzieci ze Szwecji i Danii - 7 lat i kilku innych krajach północnoeuropejskich - 8 lat. Biorąc pod uwagę wszystkie kraje, jedna trzecia (33%) 9-10-latków korzystających z Internetu jest w sieci codziennie. Wskaźnik ten rośnie do 80% w grupie 15-16-latków. Korzystanie z Internetu jest obecnie nieodłączną częścią codziennego życia dzieci: średnio w Europie 93% młodych internautów korzysta z sieci przynajmniej raz w tygodniu, a 60% loguje się codziennie lub prawie każdego dnia. W Polsce te wskaźniki są nawet wyższe: 98% loguje się przynajmniej raz na tydzień, a 74% codziennie, 24% 1-2 razy w tygodniu [10]. Atrakcyjność Internetu wynika z jego potencjalnej dostępności, umożliwiającej wyszukiwanie i publikowanie w nim różnych informacji, ale również podtrzymywanie już istniejących kontaktów oraz zawieranie nowych znajomości i dostępu do wielorakiej rozrywki. Dużym atutem jest popularności Internetu jest też jego osiągalność przez całą dobę.

Wśród powodów dla których sieć internetowa jest atrakcyjna dla młodego użytkownika należy także wymienić [11]:

- możliwość dobrej zabawy pozwalającej zaspokajać osobiste zaangażowanie na wrażenia i stymulację,
- możliwość zaspakajania i realizacji różnorodnych zainteresowań,
- poznawanie nowych ludzi i nawiązywanie kontaktów,
- swobodne wyrażanie swoich poglądów czy przekonań,
- autoprezentacja i lansowanie swojej osoby,
- szybka ucieczka od rzeczywistości i realnych problemów,
- unikanie, trudnych bezpośrednich relacji
- likwidowanie własnych zahamowań i kompensacja osobistych deficytów.

Internet jest więc nową przestrzenią komunikacyjną, w której kontakty stają się bardziej atrakcyjne, fascynujące, chociaż niejednokrotnie odbiegające od rzeczywistości, a tym

samym pociągają swą niezwykłością wielu szczególnie młodych ludzi. Życie w wirtualnej wspólnocie pozwala wielu nastolatkom na przewyciężenie alienacji, samotności i izolacji. Dla osób nieśmiałych takie kontakty są przeważnie mniej stresujące i bardziej odważne niż w świecie rzeczywistym. Świat wirtualny staje się dla wielu nastolatków sposobem na spędzanie swojego czasu, uczestniczeniem w życiu innych osób bez konieczności, osobistego kontaktu oraz możliwością bycia anonimowym, co jest dla młodych ludzi jednoznaczne z brakiem odpowiedzialności za to co robią w sieci.

Zachowania ryzykowne w cyberprzestrzeni

Dynamiczny rozwój Internetu i coraz większa dostępność do sieci dzieci i młodzieży, poza niewątpliwie wszelkimi pozytywnymi aspektami, wiąże się z coraz większym repertuarem i rosnącą skalą zagrożeń – począwszy od wirusów komputerowych, poprzez dostęp do niewłaściwych treści, po różne rodzaje agresji elektronicznej.

Istnieje wiele zagrożeń związanych z cyberprzestrzenią. Dużą ich część stanowią zagrożenia społeczne, gdyż mają one podłoże kulturalne, takie jak konstruowanie wirtualnej tożsamości czy interakcje w sieciach społecznościowych. Biorąc pod uwagę rolę jednostki, zagrożenia związane z korzystaniem z Internetu można podzielić na [12]:

- zagrożenia związane z zawartością/treścią obecną w Internecie, wówczas jednostka jest odbiorcą tej treści,
- zagrożenia związane z kontaktem z innymi osobami on-line lub także offline, wówczas jednostka jest uczestnikiem i bierze udział w tym kontakcie,
- zagrożenia związane z zachowaniem jednostki, wówczas gdy sama jednostka jest a sprawcą danej sytuacji.

Na zagrożenia płynące z cyberprzestrzeni szczególnie narażona jest młodzież, która regularnie i aktywnie z niej korzysta. Z badań przeprowadzonych przez Fundację Dzieci Niczyje Polska należy do grup krajów o najwyższym stopniu zagrożenia negatywnymi doświadczeniami dzieci w Internecie. Wyniki z tych badań nie napawają optymizmem: 67,3% zetknęło się w Internecie z różnego rodzaju materiałami pornograficznymi [13] a niejednokrotnie młodzi ludzie napotkali w sieci

szkodliwe treści, takie jak przekazy pełne nienawiści bądź agresywne ataki słowne (40%), treści na temat skrajnego odchudzania się (prawie 30%), doświadczenia z zażywania narkotyków (24%) oraz sposobów samookaleczenia się (ponad 20%) [10]. Internet może nie tylko dać przestrzeń dla treści nieodpowiednich dla dzieci, lecz także stać się narzędziem agresji elektronicznej. 21,5% nastolatków doświadczyło przemocy w sieci w formie wyzywania, straszenia, poniżania, podszywania się pod kogoś czy robienia komuś zdjęć lub filmów i publikowania ich bez zgody ofiary [13].

Zakres i sposób w jaki korzysta młodzież z Internetu, charakter odbioru i zamieszczania treści stają się często źródłem zagrożeń. Wystarczy telefon komorowy lub monitor, jednostka, myszka, klawiatura i dostęp do sieci internetowej, aby sieć internetowa stała się nośnikiem nowoczesnych ryzykownych zachowań młodzieży

W literaturze przedmiotu zachowania ryzykowne są definiowane jako "działania zwiększające prawdopodobieństwo pojawienia się niekorzystnych psychologicznych, społecznych i zdrowotnych konsekwencji" [14]. Zatem zachowania te w sposób oczywisty zaburzają prawidłowy rozwój człowieka. Odwołując się do powyższej definicji za zachowania ryzykowne w sieci, należy rozumieć takie działania użytkownika Internetu, które niosą ze sobą ryzyko negatywnych konsekwencji zarówno dla zdrowia fizycznego i psychicznego, jak i dla otoczenia społecznego. Dzieci i młodzież przebywając na co dzień z cyberprzestrzeni nie zawsze potrafią robić to w sposób refleksyjny, odpowiedzialny i zapewniający im bezpieczeństwo. Niejednokrotnie świadomie lub nie narażają się na szereg zagrożeń, wśród których wskazuje się na agresję elektroniczną. Niestety, przypadków niewłaściwego wykorzystania cyberprzestrzeni wśród młodych użytkowników jest coraz więcej, a niewinne żarty często wymykają się spod kontroli. Tak jak w świecie offline — zdarzają się przypadki agresywnego zachowania w cyberprzestrzeni. Tego typu agresję różni od tradycyjnej fakt, że w jej przypadku narzędziem realizacji wrogich działań wobec innych są nowe technologie komunikacyjne: Internet i telefon komórkowy. Agresja elektroniczna definiowana jest jako wszelkie akty agresji, których narzędziem realizacji są tzw. nowe media, czyli głównie

telefon komórkowy i Internet [15, 16]. W dostępnej literaturze naukowej agresja elektroniczna bywa określana zamiennie takimi pojęciami jak cyberprzemoc [16], nękanie internetowe [17] czy mobbing elektroniczny (cyberbullying) [17].

Najwęższy zakres znaczeniowy posiada pojęcie cyberbullying. Jest to bullying realizowany przy pomocy nowych technologii komunikacyjnych i obejmuje szereg konkretnych działań związanych z konkretnymi instrumentami, które takie technologie wykorzystują. Pojęcie to odnosi się do zachowań agresywnych występujących w danej grupie społecznej, do której należą zarówno sprawca (sprawcy), jak i ofiara (ofiary). Ponadto cyberbullying cechuje się celowością działań, ich powtarzalnością i nierównowagą sił [15].

Z pedagogicznego punktu widzenia i dla potrzeb niniejszego opracowania szczególnie istotny jest cyberbulling, który można określić też jako typ agresji elektronicznej a równocześnie rówieśniczej. W takim przypadku zarówno sprawcą jak i ofiarą są młodzi ludzie. Biorąc pod uwagę działania podejmowane przez sprawcę/ów, wyróżnia się następujące rodzaje cyberbullingu [18]:

- flaming, czyli agresywna wymiana zdań pomiędzy uczestnikami kanałów komunikacji, (pokoje czatowe, grupy dyskusyjne). W ten rodzaj agresji może być zaangażowanych dwoje lub więcej osób. Niejednokrotnie niewłaściwe zachowanie jednej osoby pociąga za sobą niewłaściwe zachowania innych osób (zjawisko internetowego tłumu),
- prześladowanie (*harassment*), polegające na regularnym przesyłaniu nieprzyjemnych, agresywnych lub ośmieszających czy też zawierających groźby wobec ofiary wiadomości za pomocą elektronicznych kanałów komunikacji lub sms-ów;
- kradzież tożsamości (*impersonation*), która można też nazwać jako podszywanie się, a polegające na udawaniu przez sprawcę, że jest kimś innym,
- upublicznianie tajemnic (*outing*), polegające na udostępnianiem osobom trzecim prywatnych materiałów ofiary (zdjęcia, rozmowy, listy),
- śledzenie (*cyberstalking*) – polegające na inwigilacji ofiary elektronicznie i nękanu jej niechcianymi komunikatami,
- happy slapping, tak określa się prowokowanie lub atakowanie innej osoby oraz dokumentowanie zdarzenia za pomocą filmu lub zdjęć.

Często w ten sposób uzyskane materiały są rozsyłane do innych użytkowników,

- poniżenie (*denigration*) – polegające na upublicznianiu za pomocą elektronicznych narzędzi komunikacji poniżających, nieprawdziwych informacji lub materiałów na temat innych osób,
- wykluczenie (*exclusion*) mające na celu umyślne usunięcie z listy kontaktów internetowych lub niedopuszczeniu do niej danej osoby, np. na portalach społecznościowych, a także [15]:
- agresja techniczna, związana z działaniami sprawcy skierowanymi przeciwko należącemu do ofiary sprzętowi komputerowemu, oprogramowaniu, stronie internetowej, a polegająca na rozsyłaniu wirusów, włamaniu do komputera, czy też automatycznym wysyłaniu do ofiary ogromnej liczby poczty elektronicznej.

Dużym problemem, wśród internautów jest wykorzystywanie sieci jako miejsca i narzędzia przemocy. Na doświadczanie cyberprzemocy narażeni są przede wszystkim adolescenty w grupie wiekowej 13-17 lat [12, 15]. Wynika to z ich niedojrzałości emocjonalnej, stosunkowo niskiej umiejętności kontrolowania swojego zachowania, ale również i braku krytycyzmu [19]. W tym wieku charakterystyczna jest rozbieżność rozwojowa pomiędzy słabo rozwiniętą zdolnością do hamowania impulsów a dojrzałą impulsywnością emocjonalną. Dodatkowo poczucie anonimowości jakie daje Internet może wzmacniać tę rozbieżność. Efektem takiego stanu rzeczy jest to, że użytkownicy pozwalają sobie na więcej niż w świecie rzeczywistym, w sytuacji bezpośredniego kontaktu.

Najczęstszym miejscem agresji elektronicznej są portale społecznościowe i komunikatory internetowe, poczta elektroniczna, czaty, komunikatory, strony internetowe, blogi, grupy dyskusyjne, serwisy SMS i MMS. Portale społecznościowe są dziś nieodłączną częścią życia młodych ludzi. Czasami stają się nawet sposobem na życie, kiedy to cały świat nastolatka zaczyna skupiać się na funkcjonowaniu w internetowej społeczności. Popularność owych portali związana jest z potrzebą przynależności i popularności. Otrzymywanie uznania i zainteresowania ze strony znajomych wpływa na nią pozytywnie i powoduje jeszcze większą chęć zaistnienia wśród przyjaciół oraz w wirtualnym świecie. Uzyskanie odpowiedniego komentarza od innych użytkowników, wygranie w rywalizacji

i możliwość poinformowania o tym grona osób (np. Facebook) przyczyni się do tego, że można poczuć się docenionym i popularnym. Należy podkreślić, że nie zawsze są to pozytywne komentarze. Wielokrotnie zdarza się, że komentarze te są oskarżające, wyszydające i poniżające użytkownika portalu.

Obrażanie w Internecie jest jedną z form cyberprzemocy. Około 40% młodych ludzi w wieku 14–17 lat spotkało się w Internecie z obraźliwymi komentarzami czy dyskusjami na forach. Skala tego jest jeszcze wyższa w grupie 16–17 latków (45%) [20]. Ponadto badania wskazują, że przemoc werbalna w Internecie lub przez telefon komórkowy jest bardzo rozpowszechniona. Przynajmniej raz tego rodzaju przemocą zetknięto się 52% nastolatków. Wulgarnego wyzywania doświadczyło 47% dzieci. Co piąty młody człowiek (21%) był obiektem poniżania, ośmieszania i upokarzania, a 16% zastraszania i szantażowania. W przypadku 29% młodych użytkowników sieci ktoś inny podawał się za nie wbrew ich woli. Ponad połowa (57%) osób w wieku 12-17 przynajmniej raz fotografowana lub filmowana wbrew ich woli [21]. Tego rodzaju zachowania są zdecydowanie groźniejsze niż tradycyjne obrażanie, pomówienia czy plotki. Informacje w Internecie w krótkim czasie dostępne są dla wielu osób i często pozostają w sieci na zawsze. Ponadto świat wirtualny wzbudza u młodego pokolenia emocje o wiele silniejsze niż świat realny. Doznanie porażki w sieci bywa dla nich dotkliwsze niż w rzeczywistości.

Agresja elektroniczna - komunikat z badań własnych.

Coraz większa dostępność do sieci dzieci i młodzieży, poza wszelkimi pozytywnymi aspektami, niesie ze sobą zagrożenia, zwłaszcza dla młodych ludzi, podatnych na wpływy otoczenia. Należy podkreślić, że zakres i sposób w jaki korzysta młodzież Internetu, charakter odbioru i zamieszczania treści stają się często źródłem zagrożeń. Problemy te nabierają szczególnego znaczenia społecznego, gdy ofiarami lub sprawcami nieodpowiedniego stosowania nowoczesnych technologii komunikacyjnych są dzieci i młodzież. Jednym z takich zagrożeń jest agresja elektroniczna. Dlatego też niezmiernie ważne jest poznanie istoty zagrożeń powodowanych przez cyberprześtrzeń, w tym, co jest istotą niniejszego

opracowania, dotyczącej agresji elektronicznej. Poznanie specyfiki aktywności gimnazjalistów w Internecie oraz zagrożeń z jakimi się badani spotkali, może stanowić podstawę do projektowania pracy wychowawczej z młodzieżą mającej na celu zminimalizowanie zagrożeń z niego płynących.

Opracowanie koncentruje się na problematyce wykorzystania Internetu i telefonii komórkowej do realizacji aktów agresji, ograniczając je wyłącznie do takich sytuacji, w których jej sprawcami bądź ofiarami jest badana młodzież. Badania miały charakter pilotażowy, a przedstawiona część jest wycinkiem badań dotyczących zachowań ryzykownych gimnazjalistów. Współczynnik powtarzalności wyników ankiety w badaniu pilotażowym wyniósł $r=0,85$. Dało to podstawę do stwierdzenia, że istnieją duże szanse na uzyskanie wystarczających informacji dotyczących omawianego zagadnienia. Otrzymane wyniki traktowane są jako wstępne i nie będą brane pod uwagę w badaniach zasadniczych. Badania docelowe będą obejmować próbę badawczą 856 uczniów. Ze względu na działania badawcze o charakterze diagnostycznym jako wiodącą metodę gromadzenia materiałów przyjęto sondaż diagnostyczny. W celu poznania omawianego zjawiska jako podstawowe narzędzie zastosowano autorski kwestionariusz ankiety dla ucznia - zmodyfikowana wersja ESPAD [22] i ankiety do ucznia K. Ostaszewskiego [23] służącej do badań czynników chroniących i czynników ryzyka związanych z zachowaniami problemowymi. Pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety dostarczyły niezbędnych do analiz informacji pozwalających uzyskać odpowiedź na założone problemy badawcze. Zróżnicowanie w sposobach aktywności internetowej gimnazjalistów i zagrożeń, z jakimi spotykają się badani w sieci było analizowane w tych badaniach ze względu na przedziały wiekowe młodzieży, płeć oraz zróżnicowane środowiska terytorialne.

Badania, które posłużyły do zebrania materiału empirycznego, zostały przeprowadzone na terenie województwa podkarpackiego, w następujących aglomeracjach: dużych miastach, średnich miastach, małych miastach oraz środowiskach wiejskich. Przy prowadzeniu badań przyjęto metodę celowego i losowego wielostopniowego doboru próby. Próba została dobrana przy zastosowaniu następujących wymogów: wszyscy badani byli uczniami gimnazjum; do badań losowo zakwalifikowano po jednej klasie

pierwszej, drugiej, trzeciej z danej szkoły w każdej z miejscowości, dokonując tym samym doboru warstwowego. W badaniach pilotażowych wzięło udział 283 uczniów gimnazjum, w tym 135 dziewcząt i 148 chłopców, co pozwoliło na zgromadzenie takiej samej ilości ankiet, które zostały poddane analizie.

Analiza wyników badań pozwala na stwierdzenie, że w domach uczniów standardem są multimedialne komputery z dostępem do Internetu (91,8%). Zwykle nie mają one ograniczeń dotyczących instalowanego sprzętu i oprogramowania. Uczniowie za ich pomocą intensywnie korzystają z nowoczesnych usług. Również powszechne jest użycie telefonów komórkowych. Coraz częściej są to smartfony dysponujące zaawansowanymi funkcjami informacyjno-komunikacyjnymi i dostępem do Internetu (74,9%).

W kręgu zainteresowań badawczych było również ustalenie zakresu i form aktywności korzysta przez młodzież z usług i zasobów Internetu. Przeprowadzone badania dowiodły, że biorący udział w badaniu gimnazjaliści w zróżnicowany sposób i do różnorodnych celów wykorzystują dostęp do sieci. Dużą popularnością wśród nastolatków cieszą się komunikatory (87,6%) i serwisy społecznościowe (78,8%) służące inicjowaniu i podtrzymywanie kontaktów z innymi ludźmi. Dla 78,4% respondentów surfowanie w sieci wiąże się z poszukiwaniem informacji niezbędnych do nauki, informacji o produktach i usługach (52,4) oraz słuchaniem muzyki (59,3%), oglądaniem filmów (45,9%) i gramami on-line (43,6%). Czynnikiem różnicującym taką właśnie aktywność w sieci jest wiek i płeć. Wraz z wiekiem rośnie zainteresowanie komunikatorami i serwisami społecznościowymi. W klasach pierwszych gimnazjum jest to odpowiednio: 56,2% i 63,1%, w klasach drugich odpowiednio: 66,6% i 68,1%, a w klasach trzecich: 70,8% i 84,7%. Ponadto dziewczęta częściej (82,9%) niż ich rówieśnicy płci przeciwnej (71,6%) są użytkownikami komunikatorów i serwisów społecznościowych. Nie zanotowano znaczących różnic w zakresie korzystania z usług i zasobów Internetu ze względu na miejsce zamieszkania. Warty podkreślenia jest fakt, że 20% respondentów posiada kilka kont na portalach społecznościowych. Badani uważają, że ułatwia im to nielimitowany kontakt z innymi. Twierdzą również, że tam zawsze dzieje się coś

interesującego. Ponadto bycie online jest "trendi", a ten kto nie posiada konta na portalu, właściwie nie istnieje. Serwisy społecznościowe pozwalają każdemu zamieszczać na bieżąco informacje o tym, co robi, gdzie był, co zamierza, a także jak się czuje czy co ważnego się u niego dzieje. Wśród użytkowników portali szczególnie tych młodszych dostrzega się dążenie do zdobycia jak największej liczby znajomych, która niewątpliwie kojarzy się z popularnością danej osoby. Stąd też znakami rozpoznawczymi bycia popularnym na portalach jest pogoń za tzw. „fejmem” oraz chęć wzbogacenia się o jak największą ilość lajków.

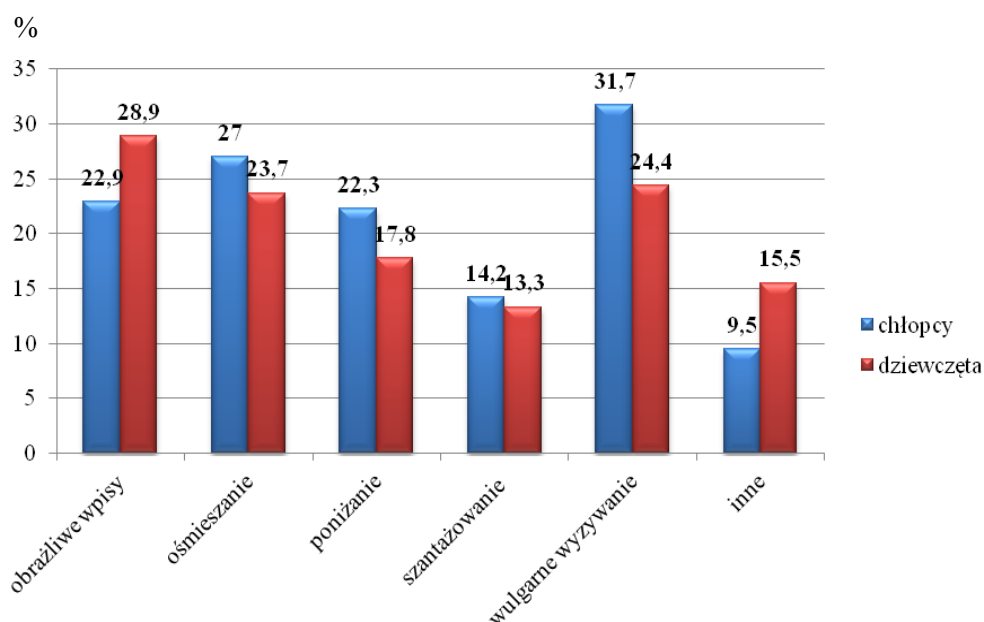
Aktywność młodzieży na portalach społecznościowych związana jest równie z zjawiskami negatywnymi, w których uczestniczą, są ich ofiarami bądź sprawcami. W kontekście omawianego zagadnienia starano się ustalić czy gimnazjaliści byli kiedykolwiek świadkami negatywnych zjawisk w sieci. Wśród biorących w badaniu gimnazjalistów 69,3% było świadkami naganego, nieakceptowanego społecznie zachowania względem innych użytkowników. Wielokrotnie respondenci napotkali w sieci na szkodliwe treści, takie jak przekazy pełne nienawiści bądź agresywne ataki słowne (38,8%), treści na temat skrajnego odchudzania się (34,6%), zachęcanie do stosowania substancji zwiększających masę mięśniową (44,5%), opisami doświadczeń z zażywania narkotyków (22,3%),

czy też sposobami na popełnienie samobójstwa (9,1%).

Analiza wyników badań własnych pozwala również na stwierdzenie, że 45,2% respondentów przynajmniej jeden raz doświadczyło agresji za pośrednictwem Internetu lub w postaci SMS-ów przez telefon komórkowy, często nieznanymi osobami użytkownikami sieci. Najczęściej jest to elektroniczna agresja werbalna. Szczegółowe dane w tym zakresie z uwzględnieniem płci i wieku badanych przedstawiono na rys. 1 i rys. 2.

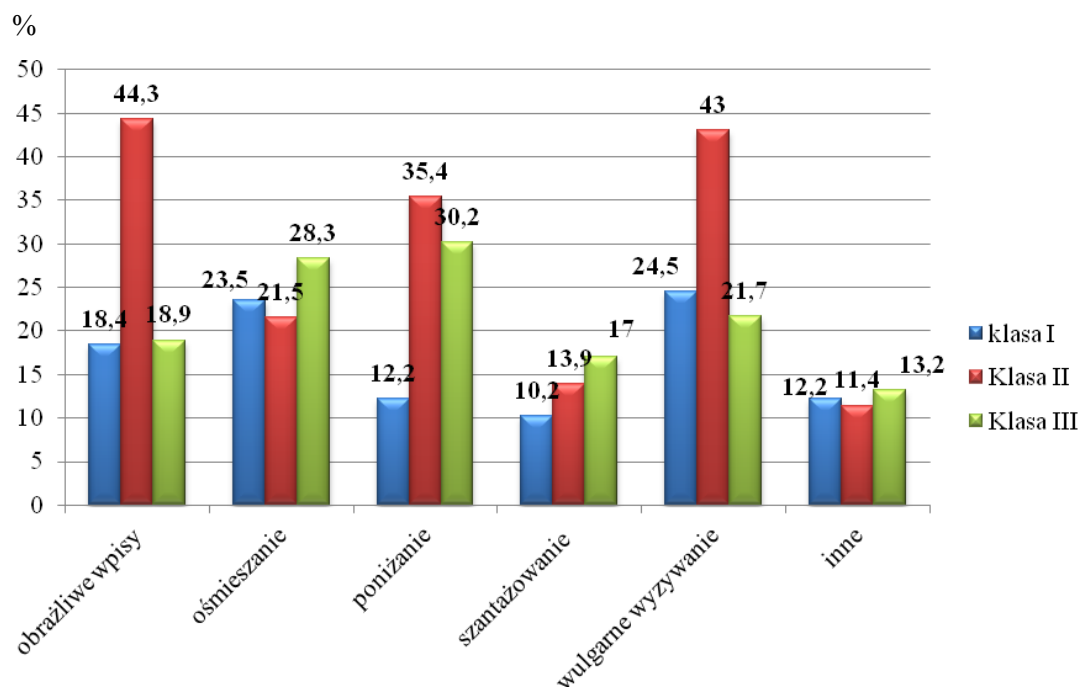
Wyniki badań przedstawione na rys. 1 wskazują, że najczęstsza formą werbalnej agresji elektronicznej wśród ogółu badanej młodzieży były: wulgarne wyzywanie (28,3%), obraźliwe wpisy (25,8%) i wyzwiska (25,4). Takie formy agresji doświadczanej przez badanych wyraźnie różnicuje zmienna płeć.

Dziewczęta częściej spotykają się z obraźliwymi wpisami na swój temat (28,9%) i wulgarnym wyzywaniem (24,4%). Natomiast chłopcy częściej niż dziewczęta doświadczają wulgarnego wyzywania (31,7%) i ośmieszania (27%). Wydaje się, iż głównym celem wirtualnych mobberów jest zdyskredytowanie konkretnej osoby. Poczucie anonimowości w sieci stwarza ogromne pole dla ośmieszania, poniżania i upokarzania rówieśników. Sprawia, że jego użytkownicy pozwalają sobie na więcej w świecie wirtualnym niż ośmieliliby się powiedzieć drugiej osobie prosto w twarz.

Rys. 1. Formy agresji elektronicznej werbalnej doświadczanej przez badaną młodzież wg. płci.

Źródło: badania własne.

Rys. 2. Formy agresji elektronicznej werbalnej doświadczanej przez badaną młodzież wg. wieku.
Źródło; badania własne.

Zmienna wieku również różnicuje doświadczanie form elektronicznej agresji werbalnej przez badaną młodzież. Uczniowie klas I gimnazjum najczęściej spotykają się z przejawianymi wobec nich: wulgarne wyzywanie - 24,4% i ośmieszania - 23,5%. Ich starsi koledzy i koleżanki uczęszczający do klasy drugiej gimnazjum najczęściej doświadczają: obraźliwych wpisów - 44,3% i wulgarne wyzywanie - 43%. Natomiast najstarsi uczniowie biorący udział w badaniu uczęszczający do III klasy gimnazjum najczęściej doświadczają przemocy werbalnej w postaci poniżania (30,2%) i ośmieszania (28,3%). Poniżanie i ośmieszanie nastolatków ma na celu zdyskredytowanie takiej osoby wśród rówieśników. Dla nastolatków niezwykle ważną rolę odgrywa sposób postrzegania ich osoby przez rówieśników. Dla tego okresu rozwoju charakterystyczny jest podwyższony próg wrażliwości na kwestie związane ze swoją osobą. Dlatego te doznania tego typu agresji niejednokrotnie powodują obniżenie u ofiary poczucia jej własnej wartości, izolowanie się od rówieśników, a jednocześnie potęguje ich rozpacz w związku z bezradnością wobec tych praktyk. Należy również podkreślić, że Internet sprzyja uzewnętrznianiu negatywnych emocji. Wielu ludzi panuje nad swoimi złymi

odczuciami w realnym życiu, a sieć umożliwia im rozładowanie tego napięcia np. poprzez nękanie innej bogu ducha winnej osoby. Miejsce zamieszkania nie różnicuje znacząco form elektronicznej agresji werbalnej. Oprócz wymienionych wyżej negatywnych zjawisk w sieci z jakimi spotyka się młodzież należy dodać uporczywe próby nawiązania kontaktu, niechciane wiadomości czy włamanie się na konto użytkownika. Co druga osoba biorąca udział w badaniu zetknęła się w Internecie z różnorodnymi materiałami zawierającymi treści erotyczne czy pornograficzne. Badani podkreślają, że nie zawsze odbywało się to przypadkiem. Zdarzało się iż sami poszukiwali takich treści. Analiza badań dowodzi, że w takim zachowaniu występuje wyraźne zróżnicowanie ze względu na płeć. Chłopcy dwukrotnie częściej niż dziewczęta deklarowali kontakt z pornografią i częściej sami poszukiwali takich treści w Internecie. Kradzieży tożsamości doświadczyło 12,7% ogółu respondentów. Były to najczęściej dokonywanie zmian na portalu społecznościowym, bez zgody użytkownika lub podszywanie się za niego. Konto w serwisie społecznościowym dla młodych ludzi jest ich wizytówką, więc starają się by było ono oryginalne i wywoływało zainteresowanie.

Dlatego też tego rodzaju sytuacje dla większości młodzieży są przykrym wydarzeniem i wiążą się z bardzo dużymi emocjami. Omawiając problematykę agresji elektronicznej należy zwrócić uwagę, że młodzież nie tylko jest ofiarą przemocy ale wielokrotnie i sprawcą. Wśród badanych gimnazjalistów 44,1% przyznaje się również do bycia sprawcą przemocy w cyberprzestrzeni. Zjawisko to dotyczy najczęściej takich zachowań jak: złośliwe komentarze (12,7%), rozpowszechnianie plotek o innych (13,4%), wysyłanie spamu (6,7%) czy wysyłanie złośliwych oprogramowań (3,1%). Ponadto wśród osób będących agresorami, dziewczęta częściej (55,9%) niż ich rówieśnicy płci przeciwnej (44,1%) są sprawcami cyberprzemocy. Zauważalna jest również różnica co do sposobów realizacji agresji elektronicznej. Dziewczęta częściej wykorzystują do tych celów komunikatory internetowe 58,1% i pocztę elektroniczną (14,5%), a chłopcy tworzą najczęściej strony internetowe ośmieszające i obrażające innych użytkowników (57,1%). Zatem płeć jest czynnikiem różnicującym rozpowszechnienie i sposoby sprawstwa agresji elektronicznej. Dotyczy to odmiennych technicznych sposobów realizacji tego typu działań. Dokonując rekapitulacji omawianego zjawiska należy stwierdzić, że zjawisko agresji elektronicznej jest dość rozpowszechnione wśród młodzieży i realizowane na różne sposoby. Wpływa to zapewne destrukcyjnie na rozwój uczniów, zakłócając proces socjalizacji.

Podsumowanie

Na zachowań ryzykowne w sieci szczególnie narażone są dzieci i młodzież, dla których Internet jest nieodłącznym elementem ich codziennej aktywności i rozrywki. Internet stał się częścią współczesnego życia młodych ludzi i takiego trendu nie można odwrócić. Z dnia na dzień przybywa użytkowników sieci, co

wiąże się także z wzrostem ryzyka zostania ofiarą cyberprzemocy.

Przedstawione wyniki badań i ich interpretacja mają jedynie charakter wstępny, ponieważ pochodzą z badań o charakterze pilotażowym. Ponadto dotyczą ściśle określonej grupy młodzieży – uczniów gimnazjum województwa podkarpackiego w danym okresie i w określonych warunkach społecznych. Pozwalają jednak na stwierdzenie, że zakres problemu tak cyberprzemocy, jak i innych zagrożeń bezpieczeństwa dzieci i młodzieży wynikających z użytkowania przez nich nowych technologii jest znaczący. Młodzi ludzie często nie znają zasad bezpiecznego korzystania z sieci, albo też je lekceważą. Nieumiejętne korzystanie z Internetu przez młodzież staje się dziś niezwykle poważnym problemem społecznym i wymaga szybkiej reakcji ze strony rodziców nauczycieli, pedagogów i psychologów. Poza działaniami interwencyjnymi, związanymi z konkretnymi przypadkami zagrożenia bezpieczeństwa, konieczna jest edukacja i profilaktyka, które pozwolą skuteczniej chronić najmłodszych użytkowników nowych technologii. W działaniach takich należy uwzględnić problematykę dotyczącą poruszania się w sieci, uświadamianie młodzieży czym jest cyberprzemoc, jakie są jej negatywne skutki i jak należy jej przeciwdziałać. Bezpośrednią edukacją w tym zakresie powinna być objęta nie tylko młodzież, ale również rodzice, nauczyciele i wychowawcy. Wyposażone ich w wiedzę na temat negatywnych zjawisk występujących w Internecie, powinno pozwolić na przewidywanie zagrożeń, które niesie za sobą nieumiejętne "bycie w sieci", przestrzeganie przed nimi młodych ludzi oraz dostarczyć wiedzy, jakiego wsparcia udzielić młodym ludziom w momencie zaistnienia niebezpieczeństwa.

Bibliografia

1. Prensky, M., *Digital Natives, Digital Immigrants*. [w:] *On the Horizon*, MCB University Press, 2001, vol 9, nr 5, s. 1-2.
2. Tapscott, D., *Cyfrowa dorosłość. Jak pokolenie sieci zmienia nasz świat*, Wyd. Akademickie i profesjonalne. Warszawa 2010.
3. Bell, D., *An Introduction to Cybercultures*, Routledge, London and New York 2001.

4. Bednarek, J., Teoretyczne i metodologiczne podstawy badań nad człowiekiem w cyberprzestrzeni, [w:] red. Bednarek, J., Andrzejewska, A., *Cyberświat możliwości i zagrożenia*, Wydawnictwo Akademickie ŻAK, Warszawa 2009.
5. Mobile i digital w Polsce i na świecie w 2016 r. <https://mobirank.pl/2016/01/27/mobile-digital-w-polsce-na-swiecie-2016/> (dostęp 3.01.2016).
6. McLuhan, M., *Zrozumieć media: przedłużenia człowieka*, Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, Warszawa 2004.
7. GUS, *Mały rocznik statystyczny Polski*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2012.
8. GUS, *Mały rocznik statystyczny Polski*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2014.
9. GUS, *Mały rocznik statystyczny Polski*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2015.
10. Kirwil, L., *Polskie dzieci w Internecie. Zagrożenia i bezpieczeństwo – część 2. Częściowy raport z badań EU Kids On-line II przeprowadzonych wśród dzieci w wieku 9-16 lat i ich rodziców*. SWPS – EU Kids Online - PL, Warszawa 2011.
11. Ogonowska, A., *Uzależnienia medialne czyli o patologicznym wykorzystywaniu mediów*, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków 2014.
12. Pyżalski, J., *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe zachowania ryzykowne młodzieży*, Impuls, Kraków 2012.
13. Makaruk, K., Wójcik, S., *EU NET - Badanie nadużywania Internetu przez młodzież w Polsce i Europie*, Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2012.
14. Kazdin, A., E., *Zdrowie psychiczne młodzieży w okresie dorastania. programy profilaktyczne i lecznicze*, *Nowiny Psychologiczne*, nr 2, 1996, s. 39-74.
15. Pyżalski, J., *Agresja elektroniczna wśród dzieci i młodzieży*, GWP, Sopot 2011.
16. David-Ferdon, C., Feldman Herz, M., *Electronic media, violence, and adolescents: an emerging public health problem*, *Journal of Adolescent Health*, nr 41, 2007, s.1-5.
17. Ybarra, M.L., Diener-West, M., Leaf, P.J., *Examining the overlap in internet harassment and school bullying: implications for school intervention*, *Journal of Adolescents Health*, nr 41, 2007, s. 42-50.
18. Kowalski, R.M., Limber, S.P., Agatston, P.W., *Cyberprzemoc wśród dzieci i młodzieży*, Wyd. UJ, Kraków 2010.
19. Suler, J., *The online disinhibition effect*, *Cyberpsychology and Behaviour*, nr 7, 2004, s. 321–326.
20. Włodarczyk, J., *Zagrożenia związane z korzystaniem z internetu przez młodzież. Wyniki badania EU NET ADB. Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, nr 12(1), 2014, s.49–68.
21. *Przemoc rówieśnicza a media elektroniczne Badanie gemius AdHoc dla Fundacji Dzieci Niczyje* Warszawa, 2 lutego 2007 r. http://pliki.gemius.pl/Raporty/2007/Gemius_SA_2007.02_gAH_Przemoc_rowiesnicza.pdf, (dostęp 5.01.2016).
22. Hibell, B., Guttormsson, U., Ahlstrom, S., Balakireva, O., Bjarnason, T., Kokkevi, A., Kraus, L., *The 2007 ESPAD Report*, Stockholm 2009.
23. Ostaszewski, K., Rustecka-Krawczyk, A., Wójcik, M., *Czynniki chroniące ryzyka związane z zachowaniami problemowymi warszawskich gimnazjalistów: klasy I-III*, Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa 2011.